

XII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Társadalmi viszonyok a szilágysámsoni szőlőgazdálkodásban

Szerző: Szilágyi Brigitta

Babeş – Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,

Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

Szak: néprajz-magyar nyelv és irodalom

Évfolyam: III év

Témavezetők:

Gazda Klára, ny. egyetemi docens

Babeş – Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,

Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

Szabó Árpád Töhötöm, egyetemi tanársegéd

Babeş – Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,

Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

Kolozsvár

2009. május 15-17

Szilágysámson a Szilágyság néven ismert, Erdély észak-nyugati részén elhelyezkedő tájegység jellegzetes tövisháti agrártelepülése. Nem véletlen az, hogy a címben is jelzett társadalmi viszonyokat a szőlőgazdálkodás rendszerében igyekszem vizsgálni. Azonban azt sem szándékszem elhallgatni, hogy mint „bennszülött etnográfus”, sokszor az elvonatkoztatás nehézségével küzdve vizsgálom a településnek a megjelölt gazdálkodási formáját. Mint a falu társadalmának része, nyilvánvalóvá vált számomra, hogy mennyire központi helyet foglal el a sámsoni emberek életvitelében, mentalitásában, kultúrájában a szőlőgazdálkodás. A közösség mindennapi életében, kapcsolataiban, kommunikációjában a szőlőgazdálkodás és a borkereskedelem aktuális helyzete, sikeressége vagy éppen lehangoló állapota állandó téma tértől, alkalomtól, évszaktól függetlenül. Nem csak a szűk közösségen belül nyilvánul meg ez a magatartásmód, nem csupán a helyi kapcsolatok központi témája e gazdálkodási ág kérdése, hanem a szőlőgazdálkodáshoz és borkultúrához való viszonyukat a publikum felé is forgalmazzák. A nagyközönség felé forgalmazott információ egy már sokkal letisztultabb, az elit által kidolgozott kép, amely a sámsoniságot összeköti a hagyományos szőlőgazdálkodással, a borkultúrával, és a belőle táplálkozó hagyományvilággal, szokáskultúrával. Kidolgozott, egységes arculatot forgalmaz a különböző kulturális alkalmakkor megmutatott Sámson-kép¹. Főként a szervezett Sámson-kép forgalmazás hatására, ez a tudat a teljes közösség szemléletétévé válik, a külvilággal való kapcsolataik folytán ezt forgalmazzák, valamint ezt a képet igyekeznek elfogadtatni és beépíteni a régió mentalitásába is.

E közösségi magatartás és mentalitás meglátásom szerint a lokális identitás kiépülésének, értelmezésének módja. A szőlőgazdálkodást, és a reá épülő hagyományvilágot a faluközösség lokális identitás-meghatározó jegyeként értelmezi és forgalmazza. E jelenségben megtalálhatóak azok a magatartások, melyeket Bakics János az identitás megkonstruálásának jegyeként értelmez: az egyén és a közösség érzelmi kötődése és értelmezői tevékenysége². Vagyis a közösség kiválaszt életviteléből, kultúrájából egy részterületet, amelyhez sajátos érzelmek és viszonyok kötik, és azt specifikumaként magyarázza, értelmezi.

¹ A szőlő- és borkultúra által meghatározott Sámson-kép forgalmazása nyilvánul meg a helyi és a régió kulturális rendezvényein: a falunap a szüreti ünnepséggel együtt kerül megrendezésre szüreti felvonulással, borkóstolással, szőlő és pinceszerszámok, bortároló eszközök kiállításával, és sámsoni népdalok, főként bordalok műsorra kerülésével; Sámsonban rendezett népdalvetélkedők, borversenyek, kulturális találkozók egyes mozzanatainak helyszínéül a pincésort jelölik ki; Szilágysági falvak c. kiállításon pinceszerszámokkal, borfajtákkal való domináns részvétel; a régió borversenyein való aktív részvétel.

² Bakics János 2004. 229

A közösség által forgalmazott lokális identitás, a falu társadalmát és a mikroközösségek (családok) egészét lefedő egységes képként hat. A „hagyományos borkultúra hazája”, a „Tövishát szőlészeti végvára”, a „tövisháti paradicsom itala”, „festői szőlőbeli pincesor” címek hallatán annak a kérdésnek és kételkedésnek engedtem utat, hogy a forgalmazott Sámson-kép mögötti tartalmak, az egységesnek feltételezett szőlő- és borkultúra valóban lefedi-e a teljes falu társadalmát? Előfeltevésem szerint nem a teljes társadalom tartja fent a megnevezett identitást, hanem létezik egy olyan társadalmi réteg/rétegek, melyeknek egyes háztartásai képviselik és igazolják a forgalmazott képet. Ebből kifolyólag arra igyekszem választ keresni, hogy e reprezentatív lokális identitás mögött milyen társadalmi viszonyok húzódnak meg, melyik/melyek azok a társadalmi rendek, amelyek képviselik, forgalmazzák, s életmódjukkal alátámasztják a megkonstruált képet. Melyek azok a magatartásmódok, életvitelek, gazdasági stratégiák, gazdálkodási módok, mely által a kivívott és kidolgozott Sámson-kép hiteles? Egy-egy társadalmi réteg hogyan viszonyul e reprezentatív gazdálkodási ághoz, milyen gazdálkodási mentalitás jellemzi, hogy éli meg lokális identitását, milyen kilátásokat határoz meg a helyi jellegű tradicionális gazdálkodásra nézve?

A kérdésekre választ keresve gazdálkodói típusokat igyekszem megragadni és meghatározni különböző társadalmi rétegekből, ezeket vizsgálom példákat adva és bemutatva a tipikus háztartásokat. A háztartások, gazdálkodói típusok vizsgálatát a kollektív gazdálkodás megszűnte utáni állapotokra koncentrálok el egész napjainkig (1991-2009), rálátást engedve a lokális gazdasági periódusokra, gazdaságszervezésre, a jelenlegi viszonyokra és a gazdák mentalitásában jelentkező jövőképre, kilátásokra.

A kutatás helyszíne

A kutatás helyszíne Szilágysámson, azon tövisháti települések egyike, melyek a Szatmár- és Szilágy megye határán terülnek el a szilágysági oldalon. Tipikus dimbesbombos tövisháti település, a Zilah-Szatmár főútvonaltól 7 kilométerre fekszik, a megyeközponttól mintegy 27 kilométerre. A falu lakossága megközelítően 1200 fő, aminek több mint 90 százaléka magyar nemzetiségű és a nagyrészt református felekezetű, hasonlóan a szomszédos falvakéhoz. A szomszédos Mocsolyával alkot egy községet sámsoni községközponttal.³ Jellegzetes agrártelepülés: a kollektivizálásig a mezőgazdaság és az állattartás jelentette az egyedüli megélhetési lehetőséget. A lakosság önellátásra és a szőlőtermesztés révén piaci termelésre rendezkedett be. A

³ Sipos László 1999. 538-540.

kollektívgazdálkodásban bekövetkezett nagyfokú gépesítés jellemző következménye a munkaerő-felesleg, ami Sámsonban is tipikus jelenségeket vont maga után.⁴ Következésképpen nagy számban városra költöztek, vagy mindennapi ingázással a közeli ipartelepekre jártak el dolgozni (Zilah, Sarmaság). A mobilitás megnő, s falu addig egységes gazdálkodási és társadalmi rendszere megbomlik, a mezőgazdaság presztízse, csökken, az ember és a földterület közötti bensőséges, szimbolikus kapcsolat megszűnik. A kommunizmus faluromboló politikájának áldozatától a bekövetkezett rendszerváltás menti meg a települést.

A településen hozzávetőlegesen 370 háztartás működik, nagy részére jellemző a nagycsalád típus, melynek meghatározó jegyei a gazdasági tevékenység közös megszervezése, a munkamegosztás és a termények valamint a jövedelem redisztribúciója⁵. Mára a családi háztartásoknak alig több mint fele foglalkozik aktívan mezőgazdasággal (sok esetben ipari munka mellett), a lakosság többi része a közeli városok ipai létesítményében dolgozik, legjellemzőbb a kőműves iparban való munkavállalás, valamint a külföldi vendégmunka (ez lévén teljes jövedelemforrásuk)⁶. A mezőgazdasági munkát végzők többségét a nyugdíjkorosztály teszi ki, valamint a 40-50 éven felüli személyek. Aki a mezőgazdasággal foglalkozik, kivétel nélkül szőlőtermesztéssel is. A település mezőgazdasági területe 2734 hektár, aminek nagy része a lakosok magántulajdonában áll⁷. A mezőgazdasági területek nagy hányadát szántóterület foglalja el, s a területi arányokat figyelve a szőlőterületek a legkevesebb területrészt, azonban ez a gazdálkodási ág a legkultiváltabb⁸. Óriási munkaerőt, időt és tőkealapot igényel a szőlővel való foglalkozás. A kollektivizálást megelőző időszakban Sámsonra a paraszti kisbirtokosság volt jellemző. A település mezőgazdasági területe viszonylag arányosan oszlott el a háztartások között. A legnagyobb földbirtokok sem haladták meg a 60 hektárt.

A településen 15 vállalkozás van bejegyezve,⁹ egy óvoda és 5-8 osztályos általános iskola működik. A település orvosi rendelővel, (állandó orvosi ellátás), gyógyszerházzal, rendőrséggel és kultúrotthonnal rendelkezik.

⁴ Oláh Sándor 2003. 26

⁵ Peti Lehel 2004. 185

⁶ Az utóbbi 4 évben egyre nő azoknak a száma, kik minden évben 1-2 alkalommal (2-3 hónapra) a németországi mezőgazdasági farmokon vendégmunkásként dolgoznak a gyors pénzszerzési lehetőség szándékával, nehéz körülmények között. Egyre növekvő exodusz tapasztalható.

⁷ A Sámson és Mocsolya határában 171 hektáron gyümölcsös működik, magánvállalkozó tulajdonában.

⁸ Lásd. 1, 2. táblázat

⁹ Ide sorolom az ételmezőüzleteket, kőműves csoportokat, virág- és zöldségkertészetet, valamint egy mezőgazdasági vállalkozást.

A szőlőgazdálkodás történeti keretei

Keleti Károly 1875-ös statisztikájában a Szilágyi borvidék Hegyháti kerületének központjaként jelöli meg 124 hold szőlőterülettel Sámson¹⁰. Csávossy György az erdélyi szőlészetről és borkultúráról írt nagymonográfiájában minőségi borászati központként határolja be a települést. „Mennyiségi borvidéknek számít, a kárpátoktól nyugatra a bánáti, az érmelléki és a szilágysági borvidék (kivéve a tövishátat Balla, Sámson és Mocsolya szőlőivel), valamint az észak-nyugati borvidékek általában.”¹¹.

A magángazdálkodás idején a szőlőterületek óriási presztizst jelentettek, mivel a családok számára egyik alapjövedelmi forrását jelentette. A család legreprezentatívabb birtokaként volt számon tartva – „az elismert társadalmi pozíció nélkülözhetetlen eleme volt”¹² *Jajaj, há' a szőlőterületek aranyakat értek. Régen ha hozzá tudott jutni egy darab szőlőhez, há' olyan öröme vót, hogy most ha milliókat kapsz, akko' sincs tán olyan öröme, mint annak vót. (K.M.A.)* A szőlőterületek nagy részét a parasztpolgári réteg és a középparasztság birtokolta, a szegényparasztság számára csupán munkalehetőséget jelentett. A szőlőterületeket a hegyközség intézményébe csoportosultak, hegytörvények szabályozták a gazdálkodási módot és a szőlőhegyen való tartózkodást. A minőségi bortermelés és az aktív kereskedelem igen jellemző erre az időszakra, köszönhető a szervezett, szabályozott minőségi bornyerésre figyelő munkafolyamatoknak.¹³ A nagyobb gazdák számára jól működő kereskedelem ellenére a háztartások a két világháború közötti parasztságra jellemző „biztonságra törekvő, szükségletközpontú, „mindent termelő” stratégiát” folytatták.¹⁴ Ez az az időszak, amelybe gyökerezik a máig nosztalgiával emlegetett hagyományokban, szokásokban gazdag szőlőkultúra és életvitel. A szőlőterületek és a szőlőmunkák a társadalmi élet színteréül szolgáltak. A szőlőhegybeli pincesor külön szabályrendszerrel rendelkező társadalmi térként is funkcionált a munkavégzés színhelye mellett. Az erdélyi szőlőkultúrára jellemző¹⁵ vidám, hagyományokkal dús szőlőgazdálkodás jellemezte a települést.¹⁶

A kollektív gazdálkodás idején (1962-1991) a szőlőterületek duplájára növekedtek, mivel a kollektív 120 hektár kordonművelésű szőlőterületet létesített. Más

¹⁰ Keleti Károly 1875, idézi Csávossy György 2002. 232

¹¹ Csávossy György 2002. 32

¹² Oláh Sándor 2004a. 18, idézi Pap Izabella 2009. 130

¹³ A szájhagyomány szerint a sámsoni bornak a zsidó kereskedők olyan hírnevet szereztek, hogy Bécsen, egyik koronázási ünnepélyen sámsoni bort fogyasztottak.

¹⁴ Kotics József 2001. 114

¹⁵ Vincze István 1971 310-314, Vincze I. 1961.94-106.

¹⁶ Ellentétes szőlőgazdálkodási módra, a karneválszerű és vidám szőlőkultúrát nem ismerő gazdálkodásra hívja fel a figyelmet Peti Botond, a moldvai csángók szőlőgazdálkodásáról írt munkáiban. Beti Botond 2007. , valamint 2008-ban megvédett szakdolgozata.

szőlőtermő településekhez hasonlóan, ahol a régi meredek szőlőhegyen lehetetlennek tűnt a teraszosítás és a gépi megmunkálás, Sámson legjelentősebb szőlőhegyén is meghagyták a karós szőlőket, egy részét a kollektív gazdaságba sorolták, más részt 5 áras háztáji gazdaságként osztották ki a kollektívben dolgozó családoknak¹⁷. Ennek következtében a szőlőterületek száma 240 hektárra bővült, 160 hektárt a mezőgazdasági gépekkel dolgozható kordonművelésű szőlők adták ki, míg a megmaradt karós telepítésű szőlőket a helyi gazdák dolgozták.¹⁸ Ebben az időperiódusban minden háztartás szőlőterülethez juthatott, s az élelmesebb gazdák informális kapcsolataik révén képesek voltak ez idő tájt is kisebb mennyiséget értékesíteni. A kutatók által megfogalmazott ambíciórobbanás vált jellemzőjévé egy-egy szegény család gazdaságának ebben az időperiódusban.¹⁹ Azonban a szőlőgazdálkodás közösségi nagycsaládi jellege, valamint a hozzá fűződő hagyományok megszűnnek. A szőlőmunkák vidám jellege megszűnik, sokkal inkább kényszermunkává válik. Az *nagyon rossz vót* (szőlőterületek megnövelése a kollektív idején –Sz.B.), *hogy kínozták az embert annyit, főleg az asszonyokat! Nagyon, nagyon. Amennyit eldöntöttek rászabták, hogy ennyit meg kell csináljon. Ki vót mérve, osztán akár milyen gyenge asszony vót, ha nem vót betegnapja, ki vót neki mérve, hogy ennyi szőlőt meg kell kapáljon, ennyi málét meg kell kapáljon. Másképpen veszik el a pozícióját.*(B.J.)

A rendszerváltozást követő földújraelosztás nagyban hasonlított az Erdély más területein tapasztalt helyzetekhez. Az individuális gazdálkodás utáni erőteljes nosztalgia a vizsgált közösségre is igen jellemző volt. E nosztalgikus vágy tipikus jellemzője a visszanyert földterületek tagosítási lehetőségének elvetése. Mindenki az egykori földterületét igényelte vissza, ezeken igyekezett folytatni a kollektivizálás előtt félbehagyott gazdálkodást. A magánkézbe került földterületek évekig tartó adásvétele indult el. Az ekkorra már felbomló társadalmi különbségek, az ipari munka, valamint a kollektív gazdaságban felhalmozott jövedelmek a magángazdaság idején szegény sorban élőket segítette földterülethez jutni. Nagy intenzitású mezőgazdasági beruházások folytak. A szakképesítéssel nem rendelkező személyek, főállású mezőgazdasági termelésre tértek vissza.²⁰ A fiatalabb nemzedék, kik a kollektív idején ipari munkások voltak, vagy az értelmiségi réteget alkották kettős életvitelt folytattak: állami munkásként szerezték be a jövedelem egy részét, mi közben a visszakapott földterületeken is intenzív gazdaságba kezdtek. „A birtoknagyság és az üzemméret a

¹⁷ Hasonló helyzetről ír Peti Botond a Csávási szőlőművelés kapcsán. Peti Botond 2006. 253

¹⁸ A kollektív gazdálkodás idejéről számadatok a helyi agrármérnöktől (Sz.B.), és az egykori szőlőbrigádostól (Sz.M.).

¹⁹ Kotics József 2001. 147

²⁰ Ezt a csoportot főként az akkor 60 éven felüli személyek tették ki.

legtöbb esetben lehetővé teszik a részmunkaidőben történő művelést, ezzel továbbra is fennmarad a kétlaki életformát vállalók rétege.”²¹

A jelenlegi állapotig igen sok változás észlelhető a település gazdálkodásában, életvezetési stratégiájában, amelyek jelentősen megmutatkoztak a szőlőgazdálkodásban, a szőlőbirtokosok szőlőterületeikhez való viszonyulásában, a szőlőbirtokhoz és a hozzá fűződő hagyományvilághoz társított mentalitásban. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a földek újra kiosztása után a szőlőgazdálkodás milyen területi és társadalmi változásokon megy keresztül, milyen mikrokorszakok állapíthatók meg a közösség életében ez időintervallumban, milyen gazdálkodótípusok alakultak ki, s ezek milyen gazdasági, társadalmi magatartást képviselnek e speciális hagyományos gazdálkodási ággal való kapcsolatukban

A földújraelosztás eredményeként kivétel nélkül minden háztartás szőlőterülethez jutott. Jellemző volt az, hogy a magángazdálkodás idején szegény sorban élő családoknak, kik nem rendelkeztek szőlőbirtokkal, a földterületek magántulajdonba kerülésekor kordonművelésű szőlőhöz jutottak, egykori szántóterületeiken. Mindenki örült a visszakapott, vagy újonnan kapott szőlőterületnek, s óriási lendülettel fogtak neki a szőlők gondozásának. Ennek eredményeként első években (2-3 év) óriási mennyiségű terményt szüreteltek a gazdák. Viszont nem rendelkeztek megfelelő tárolóeszközökkel²², s a lakosság egy része tapasztalattal, szakértelemmel sem. A helytelen karbantarts és tárolás következtében²³ a borok minősége leromlott. Ennek ellenére a borkereskedelem a magángazdálkodás első éveiben olyan erős volt, hogy a jobb borokat mind felvásárolták, mivel az üzletekben, kocsmákban alig lehetett italokat vásárolni. A borok egy részét azonban kényszerhelyzetben pálinkának főzték ki a leromlott minőség miatt. Tőkehiány, és az ésszerűtlen földosztás miatt²⁴ a gazdák nem tudták gépesíteni az új szőlőterületeket. Hamarosan az erdélyi szőlőtermő vidékekre jellemző állapot következett be: szakember – illetve géphiány miatt a gazdák képtelenek továbbra is megdolgozni a kollektív által telepített szőlőterületeket.²⁵ (*Amikor visszaadták a földeket, dolgozták még néhány évig?*) *Dolgoztuk, igen, igen, kínoztuk. Me' nem munka vót, hanem csak kínlódás.* (B.J.)

²¹ Oláh Sándor 2003. 29

²² A kollektív ideje alatt a háztartások tárolóedényeinek minősége egy részt leromlott, mivel nem használták a kollektív gazdaság idején, s nem is rendelkeztek a hatalmas termésmennyiséghez elegendő hordóval.

²³ Tárolóeszköz hiányában, kádakban is tárolták a bort.

²⁴ A dróthuzalos szőlők egy részét nem soronként osztják el, hanem az eredeti terület alakját követve a szőlősorokat szétszabdalták. E miatt lehetetlenné vált a szőlőmunkák gépesítése.

²⁵ Erről az állapotról számol be Peti Lehel a héderfáji szőlőművelés kapcsán (Peti L. 2004.194), valamint Peti Botond a Csávási szőlőgazdálkodásról írt tanulmányában (Peti B. 2006. 257)

Hát a kollektív után mindenkire ott maradt a több hektár terület. De a gépeket nem tudták megvásárolni. Há' ment a szegény ember a kis kapájával, de kézzel nem tudta megdolgozni, nem bírta. Há' termelt az első években egy csomó bort, de edénye se volt, hogy hol tárolja. Vót néhány kis hordója, de azok a régi pincék, azokba is a régi bűdös, korhadtt hordók, abba tették a borokat, meg még kádakba is. Elromlottak a borok. De akkor még vették is a bort nagyon. De amikor látták, hogy beteg a bor, elment a kedvük, és nem jöttek többet. Aztán az emberek már nem tudták eladni a bort második-harmadik évben, és ott kellett hagyni a földeket. Megszűntek ezek a feldolgozók, Sarmoságon, Zilahun, Ballán, Somlyón, oda se tudták bevinni és értékesíteni. (Sz.B.)

Peti Lehel a lokális társadalomban bekövetkező állapotokat gazdasági recesszióként határozza meg, melyek háttérében makrogazdasági tényezők mozognak.²⁶ A gazdasági visszafejlődés következtében a megdolgozott szőlőterületek visszaszorultak a régi szőlőhegyre, a pincék közelébe, hol nagyrészt karós szőlőket műveltek. Ez idő közben, a kollektívgazdálkodás idején felcseperedő gazdák szőlőterületek vásárlásába kezdtek a régi szőlőhegyen, s nagyfokú telepítések zajlottak. A kollektív ideje alatt lepusztított és kiöregedett szőlőket kiszórták, új, ugyancsak fajszőlőkkel telepítették be.²⁷ Ezt a magatartást egyértelműen a piachoz való alkalmazkodásként tudom értelmezni. Az aktív borkereskedelemben a teljesen vagy részben a mezőgazdaságban maradó családok számára jó pénzszerzési lehetőségként kínálkozott. Azonban jellemző, hogy „az önellátásra termelés az árutermelőket is a vegyes termékszerkezet fenntartására kényszeríti”.²⁸ Vagyis nyilvánvaló, hogy a tradicionálisan termelő parasztgazdaságok rétege alakul ki újra.

Az 1998-ig eltartó földvásárlások, és intenzív szőlőtelepítések óta stagnál a sámsoni szőlőgazdaság. Helyesbítve, területileg egyre inkább visszafejlődik. Azonban a minőség szempontjából egységesülési tendencia mutatkozik. A kistermelők számára eddig jól működő borkereskedelemben jelenleg a piac pangása tapasztalt. A modernizálási lehetőségek és a kereskedelem sikertelensége láttán óriási területcsökkenés következett be: a földújraelosztáskor visszanyert 240 hektárnyi szőlőterületből mára 81 hektár a megdolgozott terület.

A lecsökkent szőlőterületek ellenére a szőlő- és borkultúra továbbra is a település meghatározó jegye maradt. Andrásfalvy Bertalan a következőképpen határozza meg a szőlészet és borkultúrát: „nem csak a szőlőtőkék szaporítását és gondozását értjük, hanem a bor és egyéb italok különleges készítését is, valamint az

²⁶ Peti L. 2004. 194

²⁷ Az új telepítések kizárólag jó minőségű, nemes szőlőfajokkal történtek.

²⁸ Kotics József 2001. 117

ezek felhasználásához, élvezetéhez kapcsolódó szokáskört, röviden: a szőlőtőke szerepét az adott társadalomban.”²⁹ A fogalom alatt értem még a szőlőhöz és a borhoz kapcsolódó szokásvilágot, hagyományt, valamint a szőlőgazdálkodáshoz való társadalmi viszonyulást. Ezen szempontok alapján elmondható az, hogy a sámsoni népi kultúrát alapjában véve a szőlőgazdálkodás határozza meg. A férfiak társadalmi életterét a szőlőhegyen húzódó utcaszerű pincesor képezte (bár csekélyebb mértékben, de ma is jellemző), míg a szőlőmunkák nagy része is családi közösségi alkalom, társadalmi viszonyok elmélyítője, a folklórhagyomány éltetője. Major Miklós tanulmánya jól szemlélteti ezt a hagyományvilágot a szilágysági szüreti szokások leírásakor.³⁰ A népdalgyűjtők, és a helyi elit értelmezése szerint a település gazdag népdalhagyományába szoros összefüggésben áll a szőlőgazdálkodással, a borkultúrával, a pincealkalmakkal. E hagyományok virágkora a kollektivizálással szakadt meg. A rendszerváltozás után éled újra egy része spontánul, mások pedig a régió és a helyi elit szorgalmazására, szervezésében. Csité András szerint „egy kistérség fejlesztési lehetősége között az egyik kihasználható terület a kulturális tőke gazdaságivá alakítása”³¹ Sámson számára is jelenleg ez tűnik az egyetlen kilátásnak, továbblépési lehetőségnek.

A következőkben a gazdasági típusok keresése és elemzése által igyekszem rávilágítani a szőlőgazdálkodás és szőlőkultúra jelentőségére és szerepére a különböző méretű és típusú háztartásokban, gazdálkodásokban, valamint a társadalmi különbségekből adódó gazdálkodásmódot, életmódot vizsgálva a lokális identitás jelentőségét és forgalmazását veszem nagyító alá.

Gazdálkodási típusok – társadalmi viszonyok

A sámsoni szőlőgazdálkodással foglalkozó, és/vagy a szőlőgazdálkodásból jövedelmet szerző háztartásokban három alapvető gazdaságtípust vélek felfedezni. A típusok megtalálásában és elhatárolásában segítségemre volt Oláh Sándor tipológiája, aki a háztartások jövedelmi forrásait s a pénzjövedelem felhasználási és befektetési formáit figyelve határoz meg típusokat a Homoródmenti falvak gazdálkodásában,³² valamint Kotics József Kovách Imre tipológiája alapján osztályozott üzemtípusainak rendszere.³³

²⁹ Andrásfalvy Bertalan 1962. 296, idézi Mód László – Simon András 1999. 416

³⁰ Major Miklós 1998. 133-146

³¹ Csité András, idézi Bakics János 2004. 203

³² Oláh Sándor 2003. 25-32

³³ Kovách Imre 1988, alkalmazza Kotics József 2001. 124-125

Mezőgazdasági termelésből élő gazdaságtípus

E gazdálkodói típust képviselő háztartások nagy része a nyugdíjkorosztályból tevődik össze, s egy kevés hányadát jelentik a középkorú családfők háztartásai. Az ide sorolt gazdaságok rendelkeznek a legnagyobb mennyiségű földterülettel, ugyan úgy szőlőterületekkel is. A gazdák átlag szőlőterületei 60 és 150 ár között mozog. A nyugdíjas gazdák többsége a kollektív gazdálkodás előtt a település legnagyobb földterülettel és tekintéllyel bíró parasztgazdái voltak, vagyis a parasztpolgárság és a középparasztság rétegét alkották.³⁴ A gazdák kisebb hányada pedig a kollektív gazdálkodás idején magasabb tisztséggel rendelkeztek, s a felhalmozott tőketulajdonukból, vagy helyzetfelismerésükből kifolyólag nagyobb szőlőterületeket vásárolhattak meg, míg a visszakapott kordonművelésű szőlőket is megművelték. Ugyancsak ebbe a típusba sorolt nem nyugdíjas gazdákat szintén már a kollektív gazdaság előtti társadalmi-gazdasági helyzetük és ebből adódó lehetőségük segítette a főállású mezőgazda életforma felvállalásában és sikerében.

E gazdaságtípus behatárolásánál fő szempontom a jövedelemszerzés forrása volt, ami a mezőgazdasági termelésben valósul meg. Ennek ellenére, azért soroltam ebbe a kategóriába a nyugdíjas társadalmat, mivel ezen háztartásokban a nyugdíj elenyésző, mellékes jövedelemforrás. „A gazdaságukból piacra kerülő áruból fedezik a háztartás és a gazdaság működéséhez szükséges pénzt” - más területek azonos gazdaságtípusaihoz hasonlóan, s igen jellemző, hogy a nyugdíjjövedelem a gyarapodó családi pénzletébe kerül. Az árutermelő parasztgazdaság minden jegye kimutatható ezek gazdálkodásmódjában: vegyes gazdálkodást folytatnak, vagyis nagyon domináns a „több lábbon állás biztonsága”,³⁵ de egy termékből – esetünkben a szőlőből, borból – viszonylag nagy mennyiséget állítanak elő, a munkaráfordítás kalkulálatlan, és sok tekintetben a hagyományos középparaszti mintára szerveződnek.³⁶ A sámsoni gazdák számára csupán a szőlőgazdálkodásból nyert termés (szőlő, bor) s a háztartásban nevelt állatok eladása biztosítotak/biztosítja a kereskedelmet. Egyéb mezőgazdasági ágak terményei kizárólag önellátásra szolgálnak. A vizsgált gazdálkodói forma „piacérintett gazdasági magatartásra”³⁷ vall. Piacra termelnek, de ragaszkodnak a hagyományos gazdálkodási módokhoz, valamint az egyéb gazdálkodási ágakhoz. Az

³⁴ Egyed Ákos meghatározása szerint értelmezett fogalmak. **Parasztpolgároknak** minősülnek a 30-100 holdat birtokló gazdák, kik a legjobb mezőgazdasági felszereléssel rendelkeznek, cselédtartó, vagy napszámost foglalkoztató gazdaságok. A **középparasztság** főként a család munkaerején tartotta fenn gazdaságát, a korszerűsítéssel nehezen képes lépést tartani, erősen hagyományörző gazdálkodásmód jellemzi. Egyed Ákos 1981. 228-229

³⁵ Kotics József 2001. 124

³⁶ Uo.

³⁷ Uo. 126

árutermelő gazdálkodásmódok közül az árutermelő-beruházó, és az árutermelő-önfenntartó gazdálkodói magatartás jellemző.³⁸ Vagyis a piacra vitt termény jövedelmének egy részét visszafordítják a gazdaságba, azonban a gazdaság kiterjesztésére, a termelőkapacitás növelésére, vagy modernizálására ma már nincs példa. A földterületek visszaszerzése után 5-6 évig az árutermelő-gazdaságfejlesztő forma is kimutatható. (Szőlőterületeket vásárolnak, jelentős pénzösszeget fordítanak a régi szőlők nemes fajtákkal történő betelepítésére.) Jelenleg a jövedelem egy részét állóalapokba, presztízsjavak beszerzésébe ruházzák, de jellemző a tartalékolás, de leginkább középkorú gyermekeik segítése, anyagi támogatása. A gazdák csupán csemegeszőlőik csekély részét szállítják a megyeközpont (Zilah) piacaira, boraikat, szőlőiket a helybe érkező, visszajáró és másokat is toborzó, főként Szilágy, Kolozs-, Szatmár- és Bihar megyéből érkező vásárlóknak adják el. Ez a gazdálkodói réteg élvezi a középkorú társadalom körében a legnagyobb tiszteletet.

Igen jellemző, hogy a nyugdíjas háztartások nagycsaládokba olvadnak. Valamelyik középkorú gyerekük családjával aktív együttműködést folytatnak. Azok aktívan besegítenek a szőlőmunkákba, de gyakori a családon kívüli munkaerő foglalkoztatása. Nagyobb munkaszezon idején napszámosokat fogadnak meg, vagy egy-egy szőlődarab munkáját helyi személyekkel végeztetik el, amit tőkeszám után pénzben fizetnek³⁹.

Ezek a gazdák testesítik meg a magángazdálkodás idejére jellemző gazdálkodásformát, valamint nagyrészt ők azoknak leszármazottai is. A szőlőterületek nagysága, a szőlőfajták minősége, valamint a borok szakértő kezelési módja ma is óriási presztízst jelent a háztartásfő számára. Ezek a gazdaságok birtokolják a legjobb minőségű szőlőket, a szőlőshegy leginkább karbantartott szőlői, legnagyobb és legfelszereltebb pincéi az ő tulajdonukban van, valamint ők rendelkeznek a legnagyobb mennyiségű és legjobb minőségű borokkal. A hagyományos szőlőgazdálkodást testesítik meg, ők a hagyományos, de minőségi szőlőgazdálkodás mintaképei, a gazdálkodási ág legkiemeltebb szakemberei, valamint a helyi népi tudás birtoklói. A földterületeikhez s főként a szőlőterületeikhez való ragaszkodásra a hagyományos parasztgazda-birtok viszony jellemző. Morális érték bensőséges viszony kapcsolja őket a haszonelvűségen túl szőlőterületeikhez.⁴⁰ *Tudod a szőlővel nagyon sok munka van, a szőlő olyan mint a gyermek. Ha foglalkoznak vele, jól megdolgozzák, akkor terem jól*

³⁸ Oláh Sándor 2003. 32

³⁹ Főként a kapamunkákat adják idegen munkás kezébe, mivel egyes munkák jelentős szakértelmet igényelnek (pl. metszés).

⁴⁰ Hasonló, s talán még erősebb ragaszkodást erkölcsi, morális ideológiát ismert fel Pap Izabella a Kobátfalvi nyugdíjas gazdák körében. (Pap Izabella 2008. 137-141)

csak. A szőlővel szeretni kell foglalkozni. (G.Gy, G.E.) A települést borversenyeken és kulturális rendezvényeken boraikkal ők képviselik. A helyi elit réteg nagy része ezen gazdák leszármazottai, s így nem csoda, hogy a közösség ebben a gazdálkodási ágban vélte megtalálni lokális identitását, s ezt építi és forgalmazza.

Esetelemzés: G Gy., 73 éves, nyugdíjas gazdálkodó

A vizsgált gazdaságtípus szemléltetéséhez és hitelesítéséhez kiválasztott gazdaság nem véletlenül esett erre a háztartásra. G.Gy. háztartása a szőlőgazdálkodás viszonylatában a legnagyobb kiterjedésű területet öleli fel, azonban nem atipikus, vagy nem egyedi az a gazdálkodásmód, amit e háztartás esetén tapasztalhatunk.

Szülei a kollektivizálás előtt a település legnagyobb földbirtokosai voltak. A birtokuk nagysága 60 hektárnyi terület volt, így megmenekültek a kulákosítással járó meghurcoltatástól. Jelenleg földbirtoka összevetve 15 hektár területet jelent, ami a következőképpen oszlik szét: szántóterület 7 ha, erdő 5 ha, legelő 1,5ha, szőlő 1,5 ha. A másfél hektár szőlőterületből 50 árat a régi, karós szőlők tesznek ki, a további 1 hektárnyi területen pedig a kollektív által telepített dróthuzalos szőlőket dolgozzák. A jelenleg tulajdonukban lévő és megdolgozott szőlőterületek egészét örökösödés útján birtokolják. *Mi nem adtunk, se nem vettünk. Amit visszakaptunk, az feljavítottuk.*” (G.Gy.)

A kollektivizálás megszűnte után visszakapott területeken a már jól ismert gazdálkodást kezdték el. Vegyesgazdálkodásra rendezkedtek be, s míg gabonaféléket a háztartás szükségleteire termeltek, nagyrészt gépesítve, addig a szőlőt nagy mennyiségben piacra termelték emberi munkaerővel. A pénzjövedelmet a az állatok, a bor, valamint a szőlő eladása jelentette. Gazdaságukat csak annyiban gépesítették, hogy néhány gazdával összeállva a kollektív gazdaság egyik traktorját és a hozzá tartozó munkaeszközöket megvásárolták és az alapvető munkákat azzal végeztetik⁴¹.

A szőlőmunkák kizárólag emberi munkaerővel zajlanak A dróthuzalos szőlők sorait szántják fel évenként, de azt is saját bivalyukkal s ekéjükkel. Évente az átlagos borhozam eléri a 300-400 veder bort, ami mellett csemegeszőlőt és borszőlőt is adnak el az őszy folyamán.⁴² A szőlőből származó átlagos évi nettójövedelem a szőlőből származó teljes évi jövedelem több mint negyedét teszi ki. (beleszámolva a befektetett saját munkaerejüket is)⁴³ A szőlőgazdálkodásba visszaáramoltatott pénz legnagyobb részét a permetszerekre és a fizetett munkaerőre fordítják, azonban családjuktól is

⁴¹ Csak a szántás, vetés történik a közös tulajdonban lévő géppel, de a szőlőtermesztésben semmilyen szerepet nem tölt be.

⁴² A bőséges évek hozama: 400-500 veder bor, amiből 300-400 vedret eladnak, valamint 20-30 mázsa csemegeszőlő és borszőlő pénzzé váltása. 1 veder = 10 liter

⁴³ Jelenleg egy liter bor ára 5 erős lej.

kapnak segítséget. Szőlőiket a legnagyobb szakértelemmel gondozzák, és boraikat szintén szakemberként kezelik. A Csávossy György által meghatározott korszerű borászat legtöbb ismervét G.Gy is alkalmazza.⁴⁴ Figyelnek a piaci és a gazdasági viszonyokra. Az Erdélyi Gazda folyóiratot rendszeresen megvásárolják. Szőlőit külön válogatja, egységes, tiszta borokat szűr, valamint szakértelemmel kezeli őket. G.Gy. borai a falu legtekintélyesebb, jó hírnevű borai közé tartozik, aminek hitelét igazolja a régió és az erdélyi borversenyeken szerzett sikerek, díjak. A szőlőhegyen központi helyen épült pincéje, az újonnan belterületre nyilvánított pincerészen előnybe részesül a mobilitás és a megközelíthetőség szempontjából.

Elmondása alapján két nagy részre merem tagolni a földek újraelosztását követő időszakot a sámsoni borkereskedelem sikerességére, és a szőlőgazdálkodás presztízsére figyelve. Az első időszak a nagy fellendülés és a jól működő borkereskedelem időszaka, amikor minden helyi gazda el tudta adni szőlőjét a még működő közeli szőlőbegyűjtő központokban, borait pedig a helybe érkező kereskedőknek, főként városi polgároknak, vagy oltott szőlőterülettel nem rendelkező falvak lakosainak. Az utóbbi 8 évben azonban jól láthatóan megcsappant a kereskedelem, főként a külföldről beáramló italok, és a különböző vegyszerekkel készített italok alacsony ára miatt. Egy új gazdasági korszak állt elő. A helyi gazdák egyre nehezebben tudják eladni boraikat, szőlőiket. A borkereskedelem visszaszorult a minőségi bort termelő gazdák köré az utóbbi évben. Folyó évben azonban már maga is megtapasztalta a borpiac pangását. Eddig nem tapasztalt csekély mennyiségű bort adott el a múlt évi terméséből. Saját és gazdálkodó társai kilátását, kereskedelmük és színvonaluk megtartását a társulásba, szövetkezetbe tömörülésben, nagymennyiségű tőkebefektetésben, a modernizálásban, de leginkább a mezőgazdasági politika változásában (a termék kereskedelmének szerződéses biztosítása) látja.

⁴⁴ A korszerű borászat ismervé: „a szüret idejének pontos meghatározása, a mustmérők használata, a kései és a fajták szerinti szakonkénti szedés, a szőlő válogatását,[...]ismeri az élesztők szerepét, a hűvös helyen való csendes és hosszabb erjedés minőségjavító hatását, a kisebb hordókban végbemenő érlelés kedvező befolyását, alkalmazza a rendszeres töltögetést, a kénezést, a derítést, valamint a házasítást, és kitér a borok palackozására illetve palackérlelésre.” Csávossy György 2002. 58

Kettős jövedelemforrásra támaszkodó gazdaságtípus

A bemutatandó gazdaságtípus a kollektív gazdaság idejétől jelentkező új családszervezés. Korábban ez a háztartásvezetés nem volt jellemző a helyi társadalomra. Azonban a visszakapott szőlőterületek, az első években működni látszó borkereskedelem, s az egyre megszűnő ipari vállalatok arra ösztönözték a fiatal és középkorú lakosságot, hogy az állami, fizetett munkaidő mellett földjeiket megműveljék. A háztartások többségében a férfi tartotta meg állami munkahelyét, a nők pedig feladva korábbi munkahelyüket a család mezőgazdaságának vezetését vállalták fel. „A birtoknagyság és üzemméret lehetővé teszi a részmunkaidőben történő művelést.”⁴⁵ Ebbe a típusba sorolt háztartások mentek a legnagyobb változáson keresztül a vizsgált időszakban.

A rendszerváltozást követő földújraelosztás után néhány évig (4-5 év) ezeknek a háztartástípusoknak volt legnagyobb számuk. „Az utódok kilépnek ugyan az agrárszférából, azonban a kistermeléshez való kötődés megmarad. Ez a tipikus „két lábón álló” megélhetési stratégia elsősorban a falusi ingázókat jellemezte”⁴⁶ Vagyis pénzjövedelmüknek egy részét az ipari munkából, másik részét a mezőgazdaságból, főként a szőlőgazdaságból nyerték. Az előző gazdálkodásmódhoz hasonlóan a mezőgazdasági termények a szőlőn kívül az önellátást szolgálták, a háztartás hiányainak, szükségleteinek kielégítését. Találó Juhász Pál megállapítása erről a gazdálkodásmódról: „Az első és második gazdaság tartós kettősségére beállítódó üzemek tagjai az első gazdaságban bér munkásként, a másodikban vállalkozóként viselkednek és a parasztpolgári életmódminták folytatóivá váltak.”⁴⁷

E gazdaságtípus számaránya néhány év leforgása alatt csökkenést mutatott, s főként azok maradtak meg ennél a háztartásvezetésnél, akik mögött az előző gazdaságtípust alkotó háztartások álltak. Vagyis szüleikkel együttműködve, a nagycsaládi munkaformát, életmódot megvalósítva voltak képesek fennmaradni, és eredményesen működni. Magasabb igényeik, költségeik miatt szükség volt megtartani az egyik családfenntartó biztos pénzforrást jelentő munkahelyét, de háztartás szükségleteinek kielégítése, s a szükséges pénzeszög megteremtése végett erre a háztartásra rendezkedtek be. E típus között találjuk meg a lakosság értelmiségi rétegét is, elit társadalmát. Szőlőterületeik 20-60 ár között mozog. Sok esetben nehezen lehet elhatárolni szüleik szőlőterületeitől, az együttműködő munkafolyamatok miatt. Boraikat azonban külön saját pincéjükben tárolják és kezelik.

⁴⁵ Oláh Sándor 2003. 29

⁴⁶ Kotics József 2001. 142

⁴⁷ Juhász Pál 1976. 28, idéz Kotics József 2001. 142

Mivel legtöbb esetben a nők vezetik a háztartás gazdasági részét az ő kötődésük erősebb a földterületekhez, s a férfiak borkezelési szakértelme már nem éri fel az idősebb férfiak tudását. Ezek a gazdaságok ugyancsak árutermelő-beruházó, valamint árutermelő-önfenntartó gazdálkodásmódot folytatnak.⁴⁸ Állami jövedelmekkel kalkulálva fordítanak pénzjavakat a gazdálkodásba, azonban a pluszjövedelmet nem lerakatba helyezik, hanem nagyrészt állóalapokba fektetik, presztízsjavak beszerzésére, valamint gyermekeik taníttatására fordítják. Fizetett munkaerőt csak a nagyobb területtel, és a munkahely mellett kevés szabadidővel rendelkező háztartások alkalmaznak (értelmiségi réteg, hol általában mindkét családfő munkahellyel rendelkezik). Piacérintett gazdasági magatartásról beszélhetünk. Az ipari és egyéb munkahelyek révén kiépült kapcsolathálóik segítik vásárlóköriük növekedését.

Ebbe a rétegbe sorolom a falu agrármérnökének és nagycsaládjának gazdaságtípusát is. Esetükben igazolódik az a társadalomstatisztikai észrevétel, miszerint az „agrárszakemberek csoportjából kerül ki a legnagyobb árutermelők, és ezekre a gazdálkodásokra a legjellemzőbb a gazdaság modernizálására irányuló törekvés.⁴⁹ Társadalmi pozíciójukat felhasználva jelentős kereskedői hálót építenek gazdaságuk köré. Piacorientált gazdaságról is magatartásról beszélhetünk esetükben.⁵⁰

Esetelemzés: Sz. Sz. 51 éves, asztalos munkás, és földtulajdonos

A kiválasztott háztartás átlagosnak nevezhető a fentebb bemutatott gazdaságtípus gazdái között. A férfi egy közeli bútorgyár alkalmazottja, míg felesége az otthoni gazdaság irányítója. A munkahelyről származó átlagjövedelem a romániai átlagbérhez viszonyítva közepes bérnek felel meg. Mezőgazdasági területük 3 hektár alatt van, amiből 30 árt foglal el a szőlőterület. A szőlőművelést a kordonművelésű szőlők közeinek szántását kivéve kizárólag emberi munkaerővel, minden gépesítés, modernizálás nélkül végzik. A mezőgazdaság tekintetében jelentősebb bevételt a szőlő és a bor képez. Évente átlagosan 100 veder bort képesek eladni. A háztartás 4 személyt tart fenn, melyből kettő falun kívül tanuló diák. A munkaszervezés és munkavégzés szempontjából e háztartás a nagycsalád része. Az előbbi kategóriába sorolható idős szülőkkel együtt szervezik meg mezőgazdasági munkáikat, bár nem egy telken, nem

⁴⁸ Oláh Sándor 2003. 32

⁴⁹ Kotics József 2001. 118

⁵⁰ Piacorientált gazdasági magatartás fő ismerte, hogy a tradicionális és a vállalkozói magatartás kettősségét hordozza magán (piaci lehetőség szerint dönt a termelés formájáról, ugyanakkor hagyományos elvek is vezérlik).(Kotics József 2001 126)

Piacorientált magatartás jellemző legfőként a helyi agrármérnök és pedagógus testvére szőlőgazdálkodására. A technológia modernizálása és monokultúra felé való irányultság jellemzi gazdálkodásukat

egy háztartásban élnek. Az idős szülők mezőgazdasági szakértelme, s a középkorú családfő rendszeres távolléte a legfőbb oka a kooperáló gazdaságnak. A szőlőgazdálkodásból származó jövedelem egyrészt állóalapokba fektetik, valamint a háztartás pénzkidadásainak fedezésére fordítják. A nő, a gazdasági munkába legbeavatottabb, kinek szülői háztartása biztosítja a mezőgazdasági háztartásuk háttértámogatását. A földek újraelosztásakor visszakapott dróthuzalos szőlőket máig gondozzák, kevés karós szőlővel rendelkeznek. A direkt termő szőlők gondozását az utóbbi 4 évben teljesen mellőzték. Igyekeznek minőségi szőlőt és bort termelni, de a borkezelés szakértelemhiánya érezhető a termés minőségén. Jól karbantartott és gondozott szőlőjük arról árulkodik, hogy az előbbi gazdaságtípusra leginkább jellemző bensőséges kapcsolatok kötik a szőlőhöz, és a szőlőművelés hordozta társadalmi szimbólumokhoz. Annak ellenére, hogy a folyó évben ők is minimális bort tudtak értékesíteni, nem gondolkoznak azon, hogy lemondjanak erről a gazdálkodási formáról. A hagyományos gazdálkodás csirái itt is felfedezhetők. Sajátjának, lokális identitásának érzi és vallja a szőlő- és borkultúrát, azonban ezt már sokkal inkább társadalmi kapcsolataiban forgalmazza, s ritkában kulturális rendezvényeken képviselt borával.

Mezőgazdasági bérmunkások, és hobbigazdálkodók gazdaságtípusa

Ez a gazdaságtípus mutat legnagyobb különbséget az előbb bemutatott háztartásokhoz viszonyítva. Ebben az esetben már nem beszélhetünk árutermelő gazdálkodásról, hanem sokkal inkább az önellátó gazdálkodásformát mintázza⁵¹. Minimális szőlőterülettel rendelkeznek, ami nem haladja meg az 5-10 árat. A tradicionális kisüzemek típusába sorolandók⁵², melyet a piac által nem érintett gazdasági magatartás jellemez. Egy részük a kettős jövedelemforrásra támaszkodók közül váltak ki az utóbbi 5-8 év folyamán elhagyva szőlőiket, s mezőgazdasággal így szőlőtermesztéssel is csak hobbi szinten foglalkoznak. A szőlőgazdálkodáshoz fűzött viszonyuk sokuknak még mindig a hagyományos mentalitásba, szokásvilágba gyökerezik. Azaz szégyen, ha valakinek nincs annyi bora, hogy vendégét, vagy segítségét megkínálja, szégyen a bor nélküli pince. Ebből adódóan sokuk csupán egy kis parcella földet művel meg, de vannak fiatal háztartások, ahol egyáltalán nem foglalkoznak szőlőműveléssel, s nem tartanak igényt a szőlőbirtokra.

⁵¹ Ezt a gazdálkodásmódot „alapvetően az jellemzi, hogy ezekből a gazdaságokból nem kerül áru a piacra.” Oláh Sándor 2003. 30

⁵² Tradicionális kisüzem ismérve: „saját fogyasztásra szánt élelmiszer előállítás. Nem kiadás-megtakarítás a cél, hanem a hiányzó élelmiszer előállítása.” Kotics József 2001. 124

Ugyan ebbe a típusba sorolandók azok a személyek, akik mellékjövedelmüket a szőlőmunkákból nyerik. Főként apró, gyenge, silány minőségű szőlőterülettel rendelkező kisnyugdíjasok, vagy hivatalos munkahellyel nem rendelkező személyek, egykori szegényparasztok dolgoznak napszámosként, vagy teljes szőlőmunkákat vállalnak. Általában csoportokba tömörülve végzik a felvállalt munkákat, amiért kizárólag pénzbeli jutalmat fogadnak el. A kollektív előtti gazdálkodásra jellemzőterményben fizetés ma már atipikus lenne. Mivel ez a réteg teljesen kiszorult a piacról, s a saját szükségletének elegendő mennyiséget megtermeli, kizárólag pénzbeli jövedelmet igényel. Háztartásuk számára munkaszezonban szerzett pénz, főként jövedelemkiegészítőként funkcionál. Elmondásuk szerint jelenleg számukra a legjövödelmezőbb a helyi szőlőgazdálkodás. Magas az emberi munkaerő ára, azonban a szőlőtulajdonosok nem tudják jelenleg értékesíteni terményüket.

A maguk számára termelt borok silányak, nagyrészt direkt termő szőlőkből szűrik. A e réteg esetében a földön kívül szinte minden fontos feltétel (szaktudás, tőke, piaci kapcsolat) hiányzik a mezőgazdasági üzem beindításához.⁵³ A bérmunkásréteg kialakulásának legfontosabb a szempont a szükség kérdése. A minimális pénzjövedelem készíti arra az embereket, hogy a mezőgazdasági bérmunkához térjen vissza.

Még erre a háztartástípusra is jellemző a hagyomány általi meghatározottság és életvitel. A hagyományoktól való „megszabadulás” a földterületek, s főként a szőlőterületektől való teljes elszakadással valósul meg.

Esetelemzés: F.P. 63 éves kollektívnyugdíjas háztartásvezető

A kiválasztott háztartás a mezőgazdasági bérmunkásréteg háztartásvezetésére ad példát. Mégpedig arra a típusra, aki kollektívnyugdíja mellett mezőgazdasági munkából kapott bérrel egészíti ki háztartási bevételeit. Háztartása két tagból áll, férje szintén kollektívnyugdíjjal rendelkező, dolgozni már nem képes személy. A háztartás 5 árnyai karós szőlőterülettel rendelkezik, ami háztartásuk szükségletére elegendő. Pénzjövedelmet nem szereznek saját földterületeik terményeiből, azonban van ideje F.P-nek pluszjövedelem szerzésére mezőgazdasági bérmunkásként. Az órabér ez év tavaszától 5 erős lej, míg a szőlő munkák után tőkénként 11 banit fizetnek. Elmondása alapján megfigyelhető egyféle hierarchia a mezőgazdasági ágak bérmunkái között. A szőlő valamilyen okból kifolyólag magasabb tekintélyt élvez.

⁵³ Uo. 122

Főként azok a családok veszik igénybe munkájukat, kik fizetett munkahelyük miatt nem tudnak kellő időt szorítani a szőlőmunkákra, (főként az értelmiségi réteg), a nagyobb gazdák, vagy a beteg, idős emberek, akik annak ellenére, hogy nem tudják megdolgozni szőlőiket a rögzült mentalitásból adódóan mégis fenntartják s pénzért dolgoztatják meg. F.P. elmondása szerint egy hónap alatt a mezőgazdasági munkából nyugdíjával egyenlő összeget tud megszerezni. Az így szerzett jövedelem a háztartás fenntartására szolgál. Borászati szakértelmük minimális, s eszközkészletük is hiányos.

Következtetés

A gazdaságtípusok elkülönítése és elemzése során nyilvánvalóvá váltak a társadalmi-gazdasági különbségekből adódó eltérése. Érezhető, hogy mennyire érvényes a szőlőgazdálkodás terén a hagyományos paraszti gazdálkodásra jellemző mentalitás, életvezetési stratégia. A szőlőtermesztés, mint a mezőgazdálkodás és a település egyik speciális gazdálkodási ága, igen sok tekintetben sajátos szakértelmet igényel. A szakértelem megszerzése Sámson esetében kizárólag a generációs átöröklés útján valósul meg. A szőlőkultúra képviselői tagadhatatlanul az egykori parasztpolgár- és középparasztréteg leszármazottai. A kiváló szőlőterületek és a szőlők megművelésére, a bor minőségi kezelésére vonatkozó tudások bizonyos családok birtokában marad. Ragaszkodnak a hagyományos gazdálkodási módokhoz, többségüknek mentalitásában máig erős a közös tulajdontól való félelem, valamint a individualizálásra való törekvés.

Szilágysámson a 2006-os mezőgazdasági határozat szerint a Kőrös-Máramaros nagyrégió, Szilágysági borvidékének hivatalosan elfogadott szőlészeti központja Silágysomlyó mellett⁵⁴. A helyi agrármérnök szerint ez kiváló lehetőség a sámsoni szőlőtermesztés modernizálására, vállalkozó szinten való forgalmazására nézve. Azonban gyűjtésem folyamán helyi gazdák között a sámsoni bor márkásításának ismeretével, az agrármérnök kivételével sehol nem találkoztam. Valószínű azonban, hogy a gazdák tipikus biztonsági stratégiára törekvő mentalitása, valamint a tőkehiány a felismerés ellenére is megakadályozná a kínálkozó lehetőséggel való élest.

Robert C. Ulin szerint „a borászati hagyomány kulturális termék”, s a legnagyobb lehetőség a borvidékek sikeres kereskedelme szempontjából a bordói példát látva a történelmi, kulturális és társadalmi tőke természetivé tétele. Ez nem más, mint a kultúrateremtés legjellemzőbb ismérve. „A státus és a kulturális tőke megszerzése pedig

⁵⁴ Lásd. 2. melléklet

a termelt borok piacképessége és kereskedelmi sikere szempontjából fontos.⁵⁵ A helyi elit utóbbi törekvéseiben ezt a magatartásmódot látom megjelenni. A sámsoni szőlő és borkultúrát, a régió hagyományos, autentikus képeként igyekszik forgalmazni. Éppen ezért, ennek a mély gyökerekre visszamenő hagyománynak a meglétét, és autentikus jellegét a főmunkaidőben dolgozó legjobb minőséget termelő, hagyományos gazdálkodást folytató gazdaságtípusok által mutatják be. Ezzel igazolni vélik, hogy a sámsoni szőlőkultúra történetileg és gazdaságilag a régió gazdálkodásformájának legautentikusabb jelensége. Azzal, hogy a szőlőterület és a pincesor egy részét belterületté nyilvánították és az útviszonyokat a település útjaink minőségére javították szintén a nagyközönség felé való nyitásról árulkodik.

A vizsgálat eredményeképpen a dolgozat elején felvetett hipotézisem nagyrészt igaznak bizonyult. A sámsoni szőlőgazdálkodás nem egységes, igen tagolt: társadalmi, gazdasági és kronológiai sokszínűséget mutat. Megtalálható a településen az a gazdálkodói magatartás, ami a szomszéd falvakra jellemző, kik a szőlőgazdálkodás szempontjából Sámson ellenpéldáiként kerülnek szóba (direkt termő szőlők művelése, szakértelem nélküli gazdálkodás). Ugyanakkor a társadalom reprezentatív rétegét, s a lokális identitás képviselőit a minőségi szőlő- és bortermelést folytató gazdaságok képezik. A helyi elit, s érdekes módon a teljes közösség (a szőlőt már nem dolgozók is) ezt a magatartást és életmódot tekintik lokális identitásának.

⁵⁵ Robert C. Ulin 1998. 190

Szakirodalom

BAKICS János

2004 A villányi bor új márkásítása – Egy térség borászati hagyományainak átalakulása az átmenet éveiben. In. Kovács Éva (szerk.): *A gazdasági átmenet etnikai tájképei*. Teleki László Alapítvány, PTE-BTK Kommunikációs Tanszék, 221-254.

CSÁVOSSY György

2002 Jó boroknak szép hazája Erdély. Hagyományok, hungarikumok az erdélyi borkultúrában. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

EGYED Ákos

1981 A falu társadalma. In Uő: *Falu, város civilizáció*. Kriterion, Bukarest, 226-246.

KOTICS József

2001 Gazdálkodói mentalitás és paraszti polgárosodás. Egy régióvizsgálat tanulságai. In. Uő: *Mások tekintetében*. Miskolc Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszéke. 109- 146.

MAJOR Miklós

1998 Csupa zaj, csupa ének, csupa zene volt az egész hegy. Szüret szokások – szőlőhegyi multságok a Szilágyságban. In. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6.* (szerk.): Pozsony Ferenc. Kolozsvár, 133-146.

MÓD László – SIMON András

1999 Az avasi magyarság szőlőkultúrája. *Ethnographia* CX. évf. 2. sz. 415-450.

OLÁH Sándor

2003 gazdálkodás és életvitel. In. Uő: *Falusi látletelek*. Pro-Print Kiadó Csíkszereda, 25-32.

PAP Izabella

2008 A földbirtok jelentőség ma Kobátfalván. In. *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (szerk.): Szabó Á. Töhötöm. KJNT. Kolozsvár, 129-150.

PETI Botond

2006 Szőlőtermesztés és borkultúra Csáváson. In. Peti Lehel – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Agrárközösség és specializáció*. Kriza Munkák. Kis Kiadó 242-267.

2007 Egy moldvai csángó falu szőlőtermesztésének és borkészítésének technológiai sajátosságai In. *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról* 6 KJNT. Kolozsvár.

2008 Szőlészet és borkultúra a egy moldvai csángó településen. Szakdolgozat. Szakdolgozatvezető: Dazda Klára. Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

PETI Lehel

2004 Tejpénz a bankkártyán. Reprivatizáció, dekollektivizálás és mezőgazdasági specializáció egy Kis-Küküllő menti agrártelepülésen. In. *Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (szerk.): Szabó Á. Töhötöm. KJNT. Kolozsvár 184-211.

ROBERT C. Ulin

1998 Hagyományalkotás és reprivatizáció mint kulturális tőke. *Replika* 29. 185-197.

VINCE István

1961 A szőlőhegy birtoklása és rendje. *Néprajzi Közlemények*. VI. 1.sz. 94-106.

1971 Történeti-néprajzi összehasonlító vizsgálatok a kelet-európai szőlőkultúra körében. *Népi Kultúra-Népi Társadalom* V-VI. 310-314.

1. melléklet

1. táblázat

Mezőgazdasági területek	Terület nagysága (hektárban)
szántó	875
legelő	736
kaszáló	345
gyümölcsös	171
szőlő	106
erdő	504
összes	2734

(2007-es Mezőgazdasági Statisztika adatai)

2. táblázat

Szőlőterületek osztályozása	Terület nagysága
<i>megdolgozott szőlő</i>	81
nemes szőlők (borszőlők)	61
direkt termő szőlő	10
nemes szőlő (csemegeszőlő)	10
<i>parlagon maradt szőlőterület</i>	25
összes	106

(2007-es Mezőgazdasági statisztika adatai)

3. táblázat

Terület nagysága (hektár)	háztartások
2 ha. alatt	100
2-5 ha. között(átlagterület 3 ha.)	200
5-10 ha. között	50
10 ha. fölött	20
összes	370

(a helyi agrármérnök hozzávetőleges számítása alapján)

4. táblázat

	háztartás	önellátó	piacorientált
Mezőgazdasággal foglalkozók	200	90%	10%
Szőlőtermesztéssel foglalkozók	200	90%	10%

(a helyi agrármérnök hozzávetőleges számítása alapján)

